

OLENA BOCHAROVA

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

ORCID – 0000-0001-8415-3925

HISTORIA KSZTAŁTOWANIA SYSTEMU WARTOŚCI W UJĘCIU UKRAIŃSKIEJ NAUKI

Streszczenie: Społeczeństwo ukraińskie na każdym etapie rozwoju miało specyficzny system wartości, który znalazł odzwierciedlenie w myśli filozoficznej, w utworach literatury i sztuki, normach moralnych i prawnych, w tradycjach oraz opinii publicznej. Odwołując się do naukowych opracowań ukraińskich badaczy z historii pedagogiki oraz teorii wychowania, w artykule została przedstawiona w krótkiej wersji historia kształtowania systemu wartości. Szczególną uwagę autor zwraca na wartość edukacji. Celem artykułu jest określenie pojęcia wartości w ujęciu ukraińskiej nauki oraz przedstawienie historii kształtowania systemu wartości, która obejmuje okresy szybkiego rozwoju ukraińskiego społeczeństwa, jego upadku oraz współczesny stan.

Słowa kluczowe: pedagogika kozacka, system wartości, ukraińskie społeczeństwo, wartość edukacji

WPROWADZENIE

Obecnie wiele mówi się i pisze na temat kryzysu wartości, ponieważ zniszczenie byłych priorytetów w polityce, gospodarce, zwłaszcza w życiu prywatnym, wymaga odnalezienia i odrodzenia utraconej kultury narodu oraz kształtowania obrazu państwa. Każda generacja dziedziczy wartości i wiedzę, obyczaje i tradycje, które przekazywane z pokolenia na pokolenie, stały się podstawą życia. Człowiek w ciągu życia wielokrotnie zmienia skalę wartości, z własnej woli lub pod wpływem czynników zewnętrznych, a także dokonuje wyboru, co jest ważne dla niego i jego rodziny, co będzie stanowiło dla niego cel. Jednak istnieje szereg wartości, które są wieczne. Są to: prawda, honor, mądrość, wolność, rodzina oraz miłość. Siła tych wartości polega na tym, że są one punktami orientacyjnymi (kompasem)

dla człowieka oraz stanowią podstawę systemu wartości. Problem dostrzegania wartości jest jednym z najbardziej istotnych dylematów. Rozpoznawanie i przyjmowanie wartości trwa przez całe życie. Pytanie o wartości, hierarchię stanowi więc przedmiot badań i rozważań naukowych wielu dyscyplin: socjologii, psychologii, filozofii i pedagogiki.

Prace ukraińskich naukowców zostały poświęcone różnym aspektom tego problemu: związek systemu wartości z filozofią życia człowieka jest przedstawiony w naukowym dorobku Ladywir (2014, 2015), Piroženki (2014), Karasiowej (2014), Fomiczowej (1999); opracowania Maksymenki (2001, 2008), Liwkiwskiej (2017, 2018) są poświęcone oddziaływaniu procesu edukacji na kształtowanie systemu wartości; temat orientacji wartościowych jest przedmiotem badań Bratuś (1988), Romanowej (2012); kształtowanie wartości narodowych u dorastającego pokolenia jest problemem badawczym Ignatenki (1997) oraz Czarnej (1997).

W Narodowej Doktrynie Rozwoju Edukacji na Ukrainie (2002) (Про національну доктрину розвитку освіти, 2002) jednym z priorytetowych zadań systemu edukacji jest włączanie uczniów do systemu wartości, kultury, tradycji narodu ukraińskiego oraz kształtowanie jednolitego obrazu świata. Ponieważ wartości odzwierciedlają nie tylko poczynania nauczycieli, ale w szczególności uczniów, mogą być zaakceptowane lub całkowicie odrzucone przez uczniów. Zdaniem ukraińskiej badaczki, Swietłany Ladywir, „wartości odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości jednostki już w wieku przedszkolnym, ponieważ są one regulatorami zachowania, kryteriami i bodźcami w relacji dziecka z najbliższym otoczeniem oraz stymulatorami rozwoju indywidualnego i społecznego” (Ладивір, 2015, s. 15).

Celem artykułu jest określenie pojęcia wartości w ujęciu ukraińskiej nauki oraz przedstawienie historii kształtowania systemu wartości na Ukrainie. Prezentowany problem badawczy odnosi się do odpowiedzi na pytania: Czym są wartości? Jakie są ich rodzaje? Jak są one definiowane przez ukraińską naukę? oraz Jaka jest historia kształtowania systemu wartości na Ukrainie?

GENEZA KSZTAŁTOWANIA SIĘ SYSTEMU WARTOŚCI

Historia kształtowania systemu wartości narodu ukraińskiego obejmuje zarówno okresy szybkiego rozwoju, jak i upadku. Na każdym etapie swego istnienia ludzkość starała się o kształtowanie najlepszych wartości. Jednak niektóre procesy historyczne negatywnie wpłynęły na rozwój społeczeństwa ukraińskiego. W epoce totalitaryzmu radzieckiego z powodów ideologicznych w archiwach i bibliotekach zostały zniszczone prace wybitnych naukowców. Dopiero po odzyskaniu niepod-

ległości przez Ukrainę w 1991 roku badacze mieli możliwość w pełni zapoznać się z pracami filozoficznymi i pedagogicznymi ukraińskich naukowców, wytworami sztuki, muzyki, literatury i plastyki. To pozwoliło poznać całe bogactwo kultury ukraińskiej oraz zrozumieć jej wpływ na kształtowanie systemu wartości narodu.

Jeszcze od VI do VIII wieku starosłowiańskie plemiona (Anty i Rosy), mieszkające w dorzeczu Dniepru i od Karpat do Donu stworzyły oryginalny system wychowania, w którym szczególną uwagę zwracało się na szacunek dla osób starszych. Postawy rodziców wobec dziecka miały wpływ na kształtowanie takich cech, jak: pracowitość, odwaga, wytrzymałość, uczciwość, prawdziwość, opieka nad osobami słabymi i chorymi. Jednym z najstarszych zabytków literatury staroruskiej, który zachował się do naszych czasów, jest *Pouczenie dzieciom* Włodzimierza Monomacha (1096). Był on wielokrotnie poddawany gruntownej analizie zarówno przez historyków, jak i filologów oraz pedagogów. Włodzimierz Monomach (1053–1125), uznawany za jednego z najbardziej zasłużonych władców, jakich wydała Ruś Kijowska, w wyżej wymienionej pracy wyrażał własne doświadczenia, przeżycia i poglądy na temat edukacji dzieci, wypowiadał się o konieczności kształtowania postaw patriotycznych, dodając, że „dzieci w różnym wieku powinny czcić swoich rodziców, bez względu na to, czy zasłużyli oni sobie na ich szacunek. W obecności starszych – milczcie, najmądrzejszych – słuchajcie, z młodymi osobami przyjaźnijcie się. Starych szanujcie jak ojca, a młodych – jak braci”. Monomach przypomina dzieciom, aby nie leniły się, lecz nieustannie pracowały, strzegły się „kłamstwa i pijaństwa, bo w nich giną dusza i ciało” (Сулима 1996, s. 185).

„Nade wszystko zaś nie zapominajcie o ubogich, żywiąc ich wedle sił swoich i możliwości, miejcie też staranie o sieroty i opiekujcie się wdowami, nie pozwalając, aby ktoś silny czy możny krzywdził jakiegokolwiek człowieka. Nie pozbawiajcie życia ni człowieka prawego, ni występnego, nie kaźcie też zabijać go innym; jeśliby nawet zasłużył na śmierć, nie skazujcie na zatracenie żadnej duszy chrześcijańskiej. [...] Mądrość i rozsądek to najważniejsze wartości, które są miernikiem pragnień i pasji człowieka” (Поучение Владимира Мономаха 1096).

Ciekawym też wydaje się zabytek literacki, najstarszy zbiór prawa Rusi Kijowskiej – *Ruska Prawda* (XI–XIV wiek). Pierwsze edycje powstały w czasach panowania Jarosława Mądrygo. W tym zbiorze podkreślano, że normy prawa są normami postępowania człowieka wynikającymi z moralności. Główną wartością jest człowiek o wysokiej wrażliwości moralności. W tamtych czasach szczególnego znaczenia w społeczeństwie nabierały takie wartości, jak: wolność, odpowiedzialność, zaufanie, godność, prawda oraz prawo wyboru. Dobro kieruje człowieka w stronę duchowości, pomaga dostrzec potrzeby innych i chroni przed złym postępowaniem. Prawda umożliwia poznanie rzeczywistości i strzeże przed fałszem, zakłamaniem.

W XVI wieku, w okresie transformacji ekonomicznych i towarzyszącym im wydarzeń politycznych pojawia się duża ilość literatury pedagogicznej. Na uwagę zasługują dwa bardzo obszerne zbiory kazań Symeona Połockiego (1629–1680) *Obiad duchowny* (1681–1683) oraz *Kolacja duchowna* (1681–1683), które zostały wydane już po jego śmierci. W swoich pracach autor skupił się na roli rodziców i wychowawców w kształtowaniu poglądów i zachowania dziecka. Zdaniem Połockiego ważne jest, aby „rodzice nie byli złym przykładem dla dzieci”, „uczyć dzieci dobrze wypowiadać się”, „dzieci mają być objęte nauczaniem mądrości oraz przykazaniom Bożym, żyć po Bożemu oraz być uczciwymi obywatelami”. „Błogosławieni są ci rodzice, których życie cnotliwe jest przykładem dla dzieci, wzorcem i regułą działalności pomyślną” – pisze autor. Przyszłe życie człowieka i jego zachowanie bezpośrednio zależą od edukacji, środowiska, rodziców i nauczycieli. Autor kładzie nacisk na takie cechy, jak: rozsądek, życzliwość wobec innych i dobroć (Полоцкий 1681).

Warto wskazać, że zasady wychowania rodzinnego formowały się w czasach Rusi Kijowskiej od IX do XIV wieku. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa wychowanie rodzinne podniosło się na wyższy poziom. W procesie wychowania rodzice przekazują swoim dzieciom różnorodne wartości i cele. Jednym z nich przypisują znaczenie priorytetowe, innym raczej drugorzędne. Dzieci powinny szanować rodziców i nauczycieli: „tamtych za to, że ich urodzili; tych, za to, że z dużą troską uczą ich”. Porządny i sumienny człowiek „nie powinien być samolubnym, nie powinien pokazywać swojej wyższości nad innymi; nie szkodzić wierze i przyjaźni; musi zawsze pamiętać o dobroczynności”, „dobra myśl i umiar, ani pochlebstwa, ani kłamstwo ani upór, jedynie spokój jest matką każdego dobra” (Пірожено, Ладивір, Карасьова 2014).

W końcu XV i na początku XVI wieku na Ukrainie powstał ruch kozacki jako forma protestu narodu ukraińskiego przeciw rosnącej krzywdzie społecznej i narodowo-religijnej. W końcu XVI wieku centrum rozwoju kultury przemieszcza się na wschód Ukrainy do Siczy Zaporoskiej. Kozaczyzna stała się ważnym tematem w historii rozwoju ukraińskiego narodu oraz przyczyniła się do procesu kształtowania wartości w edukacji. Epoka rozwoju pedagogiki kozackiej odzwierciedlała dorobek pedagogiczny narodu ukraińskiego od czasów kultury Trypoliskiej i Rusi Kijowskiej. Dzięki wielowiekowemu wyzwoleniczemu ruchowi kozackiemu pojawiło się zjawisko unikatowe zarówno w kulturze wschodniosłowiańskiej, jak i w kulturze światowej – pedagogika kozacka. Jest ona częścią pedagogiki ludowej. Przedmiotem jej zainteresowania jest kształtowanie synowskiej wierności do ziemi, wolnej Ukrainy. Jest to ludowa mądrość wychowawcza, która ma na celu kształtowanie obywatela z ukraińską świadomością narodową. Pedagogika kozacka miała własny system wartości. Były to: harmonia, wiara, nadzieja, miłość i szacunek do rodziców, swego

rodowodu, jedność prawdy, dobra i piękna, nienawiść do wrogów ziemi, pogarda do wszystkiego, co hamuje rozwój narodu, pokonanie przeszkód na drodze do zachowania wolności oraz niezależności państwa. Ideałem był człowiek wolny i niezłomny, który na podstawie tradycji narodu winien rozwijać kulturę oraz budować niezależne państwo. W rodzinach kozackich panował kult Ojca i Matki, Babci i Dziadka, Rodu i Narodu. Rodzice zawsze byli przykładem dla swoich dzieci – poprzez swoje działania ukazywali bardziej niż przez słowa, jakim rzeczom przypisują wartość i w co wierzą. W pedagogice kozackiej zwracało się szczególną uwagę na rolę ojca w wychowaniu i nauczaniu dzieci w rodzinie, ponieważ jest on obrońcą rodziny oraz twórcą historii rodu. Jest on dla dziecka symbolem, niezaprzeczoną wzorcem odwagi, nieugiętym autorytetem dla rodziny, społeczeństwa oraz potrzeb narodu ukraińskiego (Яворницький, 1990). Do dziś rodzina jest dla dziecka miejscem gromadzenia pierwszych doświadczeń, zdobywania podstawowej wiedzy o świecie oraz postaw wobec innych ludzi. Rola rodziny w przekazywaniu wartości swemu potomstwu, norm, zwyczajów, postępowania jest nadal pierwszoplanowa i najważniejsza. Warto zaznaczyć, że wykształcenie było wysoko cenione wśród kozaków. Większość z nich miało ukończone nie tylko szkoły elementarne, lecz i Akademie. Były to: Akademia Kijowsko-Mohylańska, Akademia Ostrogska oraz Akademia Krakowska. Kozaków cechowały spryt i zdrowy rozsądek, hojność i bezinteresowność, kochali wolność. Uczciwość była dla nich najważniejszą cechą ponad wszystkie wartości i cnoty. „Tam (na Sycy Zaporoskiej) panowały uczciwość i bezpieczeństwo. Ludzie, którzy przyjeżdżali z towarami albo w innych sprawach, mogli na ulicy zostawić nawet pieniądze oraz nie obawiać się, że ktoś je ukradnie” (Піроженко, Ладивір, Карасьова, 2014).

Pedagogika kozacka przyczyniła się do kształtowania systemu wartości młodych pokoleń. „Wpajajcie wartości od najmłodszych lat, zdrowie i moc ciała dzieci powinny cenić wyżej niż bogactwa i urodę, pochwałę sumienia wyżej niż pochwałę ludzką, a cnotę i prawdziwość wyżej niż bogactwa – pisał wybitny pisarz, przedstawiciel progresywnej myśli pedagogicznej drugiej połowy XVIII wieku, Mikołaj Nowikow. W swojej pracy *O wychowaniu i pouczeniu dzieci dla rozpowszechnienia wiedzy i pomyślności pożytecznych* (1783) autor wskazuje na odwieczne wartości, które mają być kompasem dla każdego. Są to: szczęście, cnota oraz prawda (Новиков, 1951).

Problemy kształtowania wartości i ich roli w życiu człowieka były też przedmiotem zainteresowania wybitnego ukraińskiego pisarza, filozofa, pedagoga – Grigorija Skoworody (1722–1794). Jego zdaniem ważną rolę w życiu dzieci odgrywają rodzice. „To właśnie rodzina tłumaczy dziecku, co jest dobre, a co złe; jak należy postępować w różnych sytuacjach; uczy pokory, miłości do drugiej osoby, empatii; pomaga w podejmowaniu ważnych decyzji. Matka i ojciec są odpowiedzialni za przyszłość własnego dziecka. Rodzice są zobowiązani przed Bogiem

do przedłużenia rodu ludzkiego i od ich odpowiedzialności zależy los i szczęście dzieci” (Сковорода, 1983, s. 318).

Szczególną uwagę na kształtowanie wartości u dzieci zwracał wybitny ukraiński pedagog, publicysta i pisarz Wasylj Suchomliński. Zdaniem pedagoga „Ojczyzna zaczyna się od rodziny, a od odziedziczonych wartości będzie zależeć przyszłość całego społeczeństwa. Najwyższą wartością jest człowiek, honor, bohaterstwo i pracowitość. Odwaga i niezłomność, niechęć do wroga, gotowość oddania życia za Ojczyznę są to cechy, które mają kształtować u dzieci rodzina, społeczeństwo i szkoła. Bogactwo moralne życia rodzinnego jest podstawowym warunkiem dobrej edukacji dziecka. Zasada człowiek człowiekowi jest przyjacielem i bratem wymaga uwagi wobec innej osoby, źródłem szczęścia człowieka ma być czystość moralna, piękno i szlachetność” (Сухомлинський, 1977, s. 533–534). Według Suchomlińskiego ważne miejsce w systemie wartości zajmuje także język ojczysty. „Opanowanie języka ojczystego oznacza bogactwo, wyznacza szerokość zainteresowań człowieka, ponieważ język jest kluczem do zapoznania się z dorobkiem kultury narodowej” (Сухомлинський, 1977, s. 535).

Konstantyn Uszyński (1994, s. 372–374) porównywał język narodu z kwiatem, który nigdy nie więdnie i cały czas kwitnie. „Odbierzcie narodowi wszystko a on szybko potrafi to przywrócić; lecz odbierzcie język i on nigdy więcej już go nie odtworzy; nawet nową ojczyznę może stworzyć naród, lecz język nigdy: umiera język i umiera naród”. Zdaniem Uszyńskiego opanowując język ojczysty, przyswajamy myśli i uczucia tysiąca pokoleń, żyjących długo przed nami. Język ojczysty jest źródłem kultury narodowej.

Spółeczeństwo na każdym etapie rozwoju kształtowało własny system wartości, który znalazł odzwierciedlenie w myśli filozoficznej, w utworach literatury i sztuki, normach moralnych i ustawach prawnych, systemach nagród i kar, w tradycjach narodowych oraz opinii publicznej. Wartości formowane w poszczególnych okresach historycznych zmieniały się tak samo, jak zmieniają się całe pokolenia ludzi, dziedziczące pozytywne i negatywne cechy z życia przodków.

WARTOŚCI – ANALIZA DEFINICYJNA W BADANIACH UKRAIŃSKICH NAUKOWCÓW

Wartość jest pojęciem wieloznacznym i z tych powodów istotna jest analiza oraz przegląd jego definicji. Istnieje kilka podejść do rozumienia terminu „wartość”: filozoficzne, socjologiczne, psychologiczne oraz pedagogiczne. W *Najnowszym słowniku filozoficznym* pod red. Alekseja Gricanowa (1998, s. 346) napisano, że „wartości wskazują na znaczenie społeczne i kulturowe pewnych zjawisk oraz są

związane ze światem absolutnym”. W *Słowniku terminologicznym języka ukraińskiego* pod red. Iwana Bilodida (1980, s. 33) pojęcie to określa się jako coś, co ma pewną wartość (cenę) materialną lub duchową i ta definicja jest najbardziej rozpowszechniona w literaturze naukowej.

W psychologii definicja słowa „wartość” jest rozpatrywana w połączeniu z działalnością, zachowaniem, potrzebami oraz motywami człowieka. Ukraiński psycholog Siergiej Maksimenko (2001, s. 245) pisze, że: „Wartość jest jednym z przejawów dobra lub zła, prawdy lub kłamstwa, piękna lub brzydoty, czegoś dozwolonego lub zabronionego, sprawiedliwego lub niesprawiedliwego, które mają dla człowieka znaczenie”.

Socjologdy traktują wartości jako kategorię, która zależy od obszaru wiedzy i sfery działalności człowieka. Tetiana Fomiczowa (1999, s. 4) rozpartuje wartości „jako formę świadomości społecznej, która reguluje działalność osoby i odzwierciedla związek między oczekiwaniami społecznymi i gotowością osoby do zaspokojenia tych oczekiwań”. Ukraińska badaczka Tetiana Titarenko (2008, s. 10) zwraca uwagę na odmienności między wartościami państw zachodnich i ukraińskiego społeczeństwa: „W społeczeństwie ukraińskim dominuje cyniczna i otwarta motywacja do wartości materialnych, i o istnieniu postmaterialistycznych wartości w masowej świadomości obywateli nie ma jeszcze mowy. Rozwinięte państwa świata już dawno przeszły ten etap rozwoju i dla nich znaczenie instrumentalnej racjonalności ma zmniejsze znaczenie niż wartości postmodernizmu, które stają się coraz popularniejszymi”.

Kulturologdy proponują zestawiać pojęcie wartości z kategoriami kulturologii: „kultura”, „potrzeby kulturowe osobowości”, „rozwój własnej kultury”. W kulturologii badacze rozpatrują pojęcia dóbr kulturowych jako obiekty kultury materialnej i duchowej, które mają znaczenie artystyczne, historyczne, etnograficzne i naukowe (Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей, 2003).

Wartość jako kategoria jest analizowana w aksjologii, która zaczęła się rozwijać w drugiej połowie XIX wieku. Witalij Slastenin i Galina Czyżakowa (2003, s. 6) rozpatrując rozwój aksjologii jako nauki o wartościach, proponują, by interpretować wartości przez pryzmat przyjętej przez badacza pozycji: „jest to podejście praktyczne i emocjonalne człowieka do zjawisk materialnych i niematerialnych; określenie norm moralnych, w tym psychologicznych charakterystyk człowieka; określenie zjawisk społecznych, które charakteryzują stosunki pomiędzy ludźmi”. Ukraińska badaczka Natalia Romanowa (2012, s. 86–94) uważa, że problematyka wartości może być rozpatrywana w kilku aspektach:

- 1) historyczno-antropologicznym (badanie związków człowieka ze środowiskiem natury);
- 2) społeczno-kulturowym (badanie relacji między ludźmi);
- 3) filozoficzno-kulturologicznym (prowadzenie badań aksjologicznych).

Wartości z jednej strony są właściwościami, które zaspokajają potrzeby, interesy oraz pragnienia człowieka. Z drugiej strony jest to stosunek do przedmiotów i zjawisk rzeczywistości, który zależy od samego człowieka oraz jego cech osobowościowych. Najczęściej wartościami, jakimi ludzie kierują się w życiu codziennym, są wartości moralne, które wpływają na jakość życia. Właśnie te wartości stanowią ochronę przed negatywnymi wpływami z zewnątrz, pomagają w podjęciu słusznej decyzji oraz wskazują, jak mądrze i dobrze żyć. Ukraińska badaczka Zofia Płochij (2002, s. 508) za podstawę podziału wartości uznała ich nosiciela. Przedstawiona przez badaczkę klasyfikacja została zbudowana na zasadzie indukcji: od wartości jednostki do wartości ludzkości. Autorka wyszczególniła następujące wartości: osobiste (wartości dotyczące życia prywatnego); rodzinne (wartości regulujące życie rodzinne); obywatelskie (wartości, które są podstawą budowania stosunków społeczno-obywatelskich); narodowe (wartości, które charakteryzują właściwości życia pewnej narodowości i ustroju państwowego); absolutne i wieczne (wartości odzwierciedlające doświadczenia całej ludzkości).

Pedagogika rozpatruje wartości z punktu widzenia kategorii pedagogicznych – edukacji, nauczania, wychowania i rozwoju. Wartości w pedagogice są zorientowane na samoaktualizację i samorozwój człowieka (Котова, Шиянов, 1994).

Omelian Wiszniewski (2006, s. 128–132) w podręczniku *Podstawy teoretyczne współczesnej pedagogiki ukraińskiej* (2006) zaprezentował Kodeks wartości współczesnej ukraińskiej edukacji. Autor podzielił wartości na:

- absolutne i wieczne – piękno, wolność, szlachetność, mądrość, miłość;
- narodowe – idea ukraińskości, poczucie godności narodowej, pamięć historyczna, miłość do kultury, języka i tradycji;
- obywatelskie – równość szans dla wszystkich obywateli, odpowiedzialność każdego członka społeczeństwa;
- rodzinne – dobre stosunki między pokoleniami, wspólność interesów członków rodziny, demokracji w relacjach wzajemnych;
- prywatne – wolność wewnętrzna, szacunek dla siebie i innych oraz aktywność twórcza;
- ekologiczne – jedność człowieka z przyrodą, udział w ochronie przyrody.

Oddzielnym rodzajem wartości jest wartość edukacji. W społeczeństwie ukraińskim edukacja zawsze zajmowała szczególne miejsce. W Związku Radzieckim wykształcenie było dla większości ludzi priorytetem. Stworzony w tym okresie prestiż wykształcenia pobudzał rodziny do przeznaczania sporych środków na edukację dzieci, nie zwracając jednocześnie uwagi na późniejsze trudności z zatrudnieniem w zawodzie. W ciągu ostatnich dwóch stuleci edukacja stała się „windą społeczną”, sprzyja mobilności społecznej i adaptacji w szybko zmieniających się warunkach życia społecznego. Jednak w ostatnim czasie, dosto-

sowując się do potrzeb rynku pracy, edukacja traci oznaki wartości i staje się towarem.

Teoretyk filozofii edukacji, Borys Gerszuński (1998, s. 28), zaznaczył, że aksjologiczny aspekt edukacji powinien być rozważany jako: wartość państwowa, ponieważ edukacja zależy od polityki oświatowej państwa; wartość społeczna – potencjał kulturowy, moralny, intelektualny i ekonomiczny jest podstawą rozwoju społeczeństwa oraz kontroli obywatelskiej wobec państwa; oraz wartość osobista. Wartość edukacji determinuje stosunek społeczeństwa. Głównymi czynnikami, które określają treść i rolę edukacji są:

- czynniki historyczne, które wskazują na właściwości rozwoju historycznego społeczeństwa oraz jego poziom rozwoju w pewnym okresie historycznym;
- czynniki społeczne, które determinują znaczenie i rolę edukacji jako wartości dla danej grupy społecznej;
- czynniki społeczno-ekonomiczne, od których zależy miejsce i rola edukacji w warunkach gospodarki rynkowej;
- czynniki kulturologiczne, które określają treść wartości edukacyjnych w społeczeństwie i zależą od poziomu rozwoju kultury (Левківська, 2017, s. 16).

Wartości edukacji można podzielić na: 1) treściowo-życiowe, które rozwijają się pod wpływem mikrośrodowiska (np. rodziny) i mają charakter terminalny; głównymi funkcjami tej grupy wartości jest samorealizacja osoby; 2) przedmiotowo-praktyczne, które są związane z pewnymi rodzajami działalności człowieka i charakteryzują się jako wartości instrumentalne; 3) społeczno-komunikatywne, które odzwierciedlają pozycję człowieka w społeczeństwie. Mogą być zarówno terminalne, jak i instrumentalne; mogą wpływać na integrację społeczną człowieka oraz na jego socjalizację (Левківська, 2018). Głównymi wartościami uczestników procesu edukacji jest gotowość do samodzielnego przyswajania wiedzy, odpowiedzialność za swoje czyny, optymistyczne postrzeganie otaczającego środowiska edukacyjnego. Wartości edukacji występują jako rezultat edukacji, która wykonuje rolę codziennego kompasu ucznia/nauczyciela wobec siebie, ludzi otaczających, zjawisk i procesów.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Temat wartości w życiu człowieka jest niezwykle dyskusyjny i ciągle aktualny. Wartości zawsze były jednym z ważnych obszarów badań naukowych, ponieważ przyszłość społeczeństwa w dużej mierze zależy od ideałów, z którymi będą żyć przyszłe pokolenia. Naród ukraiński stworzył własny system wartości, który obejmował okresy szybkiego rozwoju, upadku oraz współczesność. Formowane

w poszczególnych okresach historycznych wartości zmieniały się tak samo, jak zmieniają się pokolenia, dziedziczące pozytywne i negatywne cechy z życia przodków. Dzieci szybciej dorastają, czytają inne książki, zachwycają się nowymi bohaterami. Jednak wciąż ważną sprawą zostaje poszukiwanie i odkrywanie wartości, dlatego tak trudnym i jednocześnie ważnym zadaniem jest kształtowanie systemu wartości.

LITERATURA

- Білодід, І. (1980). Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах, Т.10. Київ: Наукова думка.
- Вишневецький, О. (2006). Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Дрогобич: Коло.
- Гершунский, Б. (1998). Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). Москва: Совершенство.
- Грицанов, А. (1998). Новейший философский словарь. Минск: Издатель В.М. Скакун.
- Ігнатенко, П. (1997). Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблеми. *Педагогіка і психологія*, 1, 105–111.
- Котова, І., Шиянов Н. (1994). Философские основания современной педагогики, Ростов-на-Дону: Издательство РГПУ.
- Ладивір, С. (2015). Поле ціннісних орієнтацій старших дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 8, 11–15.
- Левківська, К. (2017). Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навчально-методичний посібник. Житомир: Видавництво ЖДУ.
- Левківська, К. В. (2018). Зміст і структура категорії «Освітні цінності». *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*, 37–41.
- Максименко, С. (2001). Загальна психологія: підручник. Київ: Нова книга.
- Максименко, С. (2008). Загальна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури.
- Новиков, Н. (1951). Избранные сочинения. Москва – Ленинград: Государственное издательство художественной литературы.
- Пірожено, Т., Ладивір, С., Карасьова, К. (2014). Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу: методичні рекомендації. Кіровоград: Видавництво Імекс-ЛТД.
- Плохій, З. (2002). Валеологія та екологія у змісті дошкільної освіти. *Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку*, 2, 506–512.

- Полоцкий, С. (1681). Обед душевный. Pozyskano z: https://azbyka.ru/otechnik/Simeon_Polockij/obed-dushevnyj/ [dostęp: 20.09.2020].
- Поучение Владимира Мономаха (1096). Pozyskano z: https://librebook.me/pouchenie_vladimira_monomaha [dostęp: 20.09.2020].
- Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення. Постанова КМУ від 26 серпня 2003 р. N 1343. Pozyskano z: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF> [dostęp: 28.09.2020].
- Про національну доктрину розвитку освіти. Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. Pozyskano z: <http://zakon5.rada.gov.ua> [dostęp: 12.09.2020].
- Романова, Н. (2012). Проблема цінності: перформативний аспект. *Філософські дослідження: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 16, 245–254.
- Сластенин, В., Чижакова, Г. (2003). Введение в педагогическую аксиологию: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия».
- Сковорода, Г. (1983). Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ: Видавництво Наукова думка.
- Сулима, М. (1996). Давня українська література. Хрестоматія. Київ: Видавництво Освіта.
- Сухомлинський, В. (1977). Виховання громадянина, Вибрані твори в 5 томах. Т.2. Київ: Видавництво Радянська школа.
- Титаренко, Т. (2008). Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*, 20, 3–13.
- Ушинский, К. (1994). Родное слово. Книга для детей и родителей. Новосибирск: Детская литература.
- Фомичева, Т. (1999). Ценности: теоретико-методологические основы анализа. *Аспирантский сборник*, 7, 3–11.
- Чорна, К. (1997). Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України. *Цінності освіти і виховання*, 26–29.
- Яворницький, Д. (1990). Історія запорізьких козаків. Львів: Видавництво Світ.

THE HISTORY OF VALUE SYSTEM FORMATION IN UKRAINIAN SCIENCE

Abstract: Ukrainian society at every stage of development had a specific value system, which was reflected in philosophical thought, literature and art, moral and legal standards of Ukrainian people's life, traditions, and public opinion. Referring to the researches of Ukrainian scientists

in the field of pedagogy history and education theory, the article in short form presents the history of value system formation. The author focuses on the role of the value of education. The purpose of the article is to reveal the concept of “value” from Ukrainian scientists’ point of view, to present the formation history of the value system, which covers the periods of the rapid development of Ukrainian society, decline in society, and modern living.

Keywords: cossacks pedagogy, value system, the value of education, Ukrainian society